

Xabier Barandiaran

Adimen artifiziala, boterea eta burujabetza teknologikoa

1. “Moda” denaren mitoa: zergatik ez den fenomeno iragankorra

Xabier Barandiaranek elkarrizketa abiatzeko mito baten inguruko argipena egiten du: adimen artifiziala “moda” hutsa dela dioen ideia. Bere ustez, mitoek ez dute guztiz gezurra esaten; egia-zati bat izaten dute, baina aldi berean pentsamendua bideratu eta mugatu ere egiten dute. Hori gertatzen da hemen ere. Egia da adimen artifiziala modan dagoela, baina horrek ez du esan nahi etorri den bezala joango denik.

Barandiaranen iritziz, arrisku handiena litzateke fenomeno hau arropen modarekin edo aldi baterako joera batekin nahastea. Teknologia honek ez du hain ibilbide laburra izango. Internetekin gertatu zen bezala, hasieran modatzat hartu zitekeen zerbait azkenean gure eguneroko azpiegitura bihurtu da. Horregatik, adimen artifiziala ezin da bazterrean utzi “pasatuko den zerbait” balitz bezala. Aitzitik, urgentzia politiko, sozial eta teknologiko bat dago hemen, eta horrek eskatzen du tresna hauek gure errealitatera ekartzea, gure hizkuntzara eta gure beharretara egokitzea.

Ildo horretan, azpimarratzen du ezinbestekoa dela adimen artifiziala euskaratzea eta Euskal Herritik pentsatzea. Hau ez da etorriko eta desagertuko den joera huts bat; gizartearen antolaketan, ezagutzaren ekoizpenean eta erabakigintzan eragina izango duen aldaketa sakona da.

2. Historia luzea: zergatik ez den gaur goizean sortutako zerbait

Barandiaranek garrantzi berezia ematen dio adimen artifizialaren historia luzeari. Gaur egun askok sentitzen dute bat-batean agertu den zerbait dela, azken bi edo hiru urteetako kontua, baina bere esanetan hori ikuspegi oso murrizta da. Alde batetik, historia tekniko-digital modernoa badago, zazpi hamarkada inguruko ibilbidea duena. Baina, beste alde batetik, adimen artifizialaren sustraia askoz sakonagoa da: gizarteek ezagutza materializatzeke, automatizatzeke eta egituratzeko izan duten joeran kokatzen du.

Adibide modura, zibilizazio zaharretako eraikuntzak edo kalkulu sistemak aipatzen ditu. Gizarteek aspaldidanik inskribatu dute beren ezagutza objektuetan, eraikinetan, errituetan edo teknika sistemetan, eta horrek berak gizartea egituratu du gero. Zentzu horretan, adimen artifizialaren historia zibilizazioaren historiaren barruan uler daiteke.

Hala ere, azken urteotan jauzi kualitatibo bat gertatu dela ere onartzen du. Horretan hiru faktore nagusi nabarmentzen ditu: datu kopuru erraldoien eskuragarritasuna, konputazio gaitasunaren hazkunde izugarria, eta eredu matematiko berrien garapena. Horri guztiari testuinguru geopolitikoa gehitu behar zaio, bereziki Estatu Batuen eta Txinaren arteko

lehia, eta adimen artifizialaren inguruko diskurtso hegemonikoa ulertzeko ezinbestekoa da dimentsio hori ere kontuan hartzea.

3. Kontrolaren mitoa: nor dago benetan adimen artifizialaren atzean?

Elkarrizketaren ardatz nagusietako bat boterearen eta kontrolaren auzia da. “Nork kontrolatzen du adimen artifiziala?” galderari erantzutean, Barandiaranek lehenengo begiratuan irudi nahiko argia marrazten du: Estatu Batuetako enpresa erraldoiak, konplexu teknologiko-militarra, eta gero eta modu ageriagoan interes autoritarioak ere bai. Hori egia zati bat da, baina berehala ohartarazten du arriskutsua dela irudi hori erabateko errealitatetzat hartzea.

Izan ere, adimen artifiziala ez da bloke monolitiko bakarra. Ez dago soilik Silicon Valley-ko lau enpresen esku. Horrela pentsatzea bera enpresa horien interesen alde egitea da, merkatuan beraiek baino ez daudela irudikatzeko balio duelako. Barandiaranek software librearen historiara jotzen du hau azaltzeko: ordenagailuen mundua Microsoft edo Appletik harago ulertu izan den bezala, adimen artifizialaren munduan ere badaude alternatibak, bide irekiak eta bestelako garapen ereduak.

Hor sartzen dira Europako ekimenak, hala nola Mistral, edo Txinatik datozen modelo irekiago batzuk. Horiek ez dira automatikoki askatzaileak edo justuak, baina bai hegemonia bakar baten apurketa dakar. Bere ustez, aukera politiko bat irekitzen da hemen: ez da zertan alternatiba bakoitzarekin “ezkondu”, baina bai aprobetxatu daiteke hegemonia puskatzen den puntu hori, eta bertatik gure erabaki kolektiboak eraiki.

4. Adimen artifizial mota asko daude: ez da gauza bakar bat

Barandiaranek behin eta berriz azpimarratzen du ezin dela “adimen artifiziala” marka bakar eta homogeneo gisa ulertu. Gaur egun arreta gehiena hizkuntza-eredu erraldoiek eta IA generatiboak hartzen badute ere, adimen artifizial mota asko daude, eta bakoitzak bere erabilera, bere arriskuak eta bere aukerak ditu.

Hala ere, badirudi etorkizunean garrantzi handiena izango dutenak gaitasun orokor zabalagoa duten ereduak izango direla, gizakiaren adimenaren antzera espezializazio hutsean ez, baizik eta ezagutza orokor baten gainean funtzionatzen duten sistemak. Honek ondorio bat du: ezin dugu erabilera bakoitzerako pentsatu “IA” abstraktu batean; zehaztu egin behar da zein motatako ereduak behar den, zertarako, norekin eta zer baldintzatan.

5. Erabakiaren desplazamendua: nola sartzen den IA politikaren eta lanaren barruan

Barandiaranen ekarpenik indartsuenetako bat da erabakiaren desplazamenduaren ideia. Bere esanetan, askotan pentsatzen dugu erabaki politiko edo profesional garrantzitsuak une jakin batean modu arrazionalen hartzen direla, baina benetan erabaki gehienak

aurrez prestatzen dira, eguneroko prozesu txikien bidez. Erabaki formala iristen denean, haren zati handi bat dagoeneko “sukaldatuta” egoten da.

Horregatik, gaur egun inork ez badio ere zuzenean galdetzen adimen artifizialari zer den Euskal Herriarentzat onena edo zer erabaki politiko hartu behar den, praktikan jada erabaki asko IAren bidez iragazten ari dira. Teknikariek informazioa bilatzeko erabiltzen dute, aukerak simulatzeko, proposamenak sintetizatzeko edo etorkizun posibleak irudikatzen. Beraz, azken sinadura pertsona batek jarri arren, aurreko %80a adimen artifizialak baldintzatutako prozesu baten barruan hartu daiteke.

Horri lotuta, kritikoki aztertzen du “human in the loop” delako printzipioa. Teorian, makinak ezin du azken erabakia hartu eta gizakiak izan behar du azken hitza duena. Baina praktikan, adimen artifizialak zerbait gomendatzen duenean, oso zaila da hari kontra egitea. Makinarekin bat egitea erosoagoa da, eta aurka egiteak esfortzu handiagoa eta justifikazio gehiago eskatzen du. Horregatik, azken erabakia gizakiarena izan arren, desplazamendua dagoeneko gertatua izan daiteke.

6. Eraldaketa sakon bat: idazkeraren edo erlijioaren pareko azpiegitura mentala

Barandiaranek aldaketa honen sakontasuna azaltzeko analogia handiak erabiltzen ditu. Bere ustez, gizadiaren historian pentsatzeko modua sakon eraldatu duten azpiegiturak gutxi izan dira: idazkera, inprenta edo erlijioa bezalako fenomenoak. Adimen artifiziala maila horretako zerbait izan daiteke, ez tresna soil bat delako, baizik eta pentsamenduaren azpiegituran bertan eragiten duelako.

Haren esanetan, garai batean pentsaezina zen erlijiorik gabeko gizarte bat irudikatzea; gaur egun, ordea, bestelako marko batean bizi gara. Antzera, gaur egun ezinezkoa izan daiteke adimen artifizialik gabeko etorkizun bat pentsatzea. Gakoa ez da orduan teknologia baztertzea, baizik eta galdera hauek egitea: zer-nolako adimen artifiziala nahi dugu, zein mugarekin, zein erabilerarekin eta zein instituzio markoren barruan?

Aldi berean, proposatzen du garrantzitsua izan daitekeela influentziarik gabeko guneak ere sortzea. Hau da, adimen artifizialik gabeko deliberazio espazioak, benetako eztabaida humanoa garatzeko. Epaimahai baten kasua edo hezkuntzako zenbait gune jartzen ditu adibide gisa: guztia IAren bidez pasatzen bada, desagertu egin daiteke deliberazioaren eta pentsamendu autonomoaren sakontasuna.

7. Momentu “osasuntsu” bat? aukera eta arriskua monetizazioaren aurretik

Barandiaranek une berezi batean gaudela iradokitzen du. Bere ustez, gaur egun oraindik adimen artifizialarekin dugun harremana nahiko “osasuntsua” da zenbait zentzutuan, zehazki, guztiz monetizatua eta manipulaturik ez dagoelako oraindik. Sare sozialen historiara jotzen du berriro: hasieran promesa demokratizatzailearekin sortu ziren, baina gero kapitalizazioaren eta kontrolaren logikak nagusitu ziren.

Adimen artifizialarekin antzeko zerbait gerta daiteke. Oraindik ez gaude guztiz fase toxikoan, baina hurbiltzen ari gara. Eta momentu hori iritsi aurretik gizarteak erabaki sendoak hartu beharko lituzke. Bestela, gaur egun ireki samarra den esparrua laster bihur daiteke interes ekonomikoen eta ideologikoen tresna manipulazaila oso boteretsu.

8. Adimen kolektiboa: IA ez da enpresa baten adimena, guztion ezagutzaren kondentsazioa baizik

Barandiaranen ustez, adimen artifizial generatiboa ulertzeko modurik egokiena ez da pentsatzea enpresa pribatu baten barruan sortutako produktu hutsa dela. Aldiz, gizadiaren ezagutza kolektiboaren kondentsazio modura ulertu behar da. Interneten, liburuetan, irudietan, hizketan eta dokumentuetan metatutako guztia dago oinarrian. Hortaz, IAren gaitasuna ez da Silicon Valley-ko bulego batean sortutako adimen pribatu bat; gizadi osoaren ekoizpen kultural, linguistiko eta historikoaren gainean eraikitako dispositibo bat da.

Honek irakurketa politiko oso indartsua dakar. Saltzen zaiguna ez da haien adimena, gure guztion adimen kolektiboa baizik, pribatizatuta. Horregatik, desnaturalizatu egin behar da enpresa handi horiek egiten duten jabekuntza. IA ez da berez haiena; haiek gaur egun kontrolatzen duten interfaze eta azpiegitura multzo bat da. Hortik dator burujabetzaren aldeko aukera.

9. Burujabetza teknologikoa Euskal Herrian: aukerak, mugak eta ardura publikoa

Elkarrizketaren azken zatian, Barandiaranek Euskal Herriari begirako aukera zehatzak planteatzen ditu. Bere ustez, ez dago arrazoirik pentsatzeko burujabetza teknologikoa ezinezkoa denik. Euskal Herria txikia da, baina hizkuntzaren teknologiaren arloan gaitasun handiak metatu dira urte luzez, unibertsitatearen, ikerketa talde batzuen eta diru publikoaren bidez. Horren emaitza dira, adibidez, Latxa bezalako ekimenak.

Hala ere, arazoa ez da soilik eredia sortzea, baizik eta ondoren azpiegitura jartzea. Barandiaranek argi bereizten ditu bi maila horiek: batetik, adimen artifizialaren modeloa bera garatzea; bestetik, hori erabiltzeko zerbitzu publiko eta irisgarriak sortzea. Bere ustez, bigarren maila horretan hutsune handia dago. Latxa edo antzeko proiektuak existitu arren, ez dago beti herritarrek edo erakundeek erabili ahal izateko behar den azpiegitura.

Horregatik, defendatzen du gobernuek ezin dutela pentsatu merkatua dela hori konpondu behar duena. Trenbideak edo garraio publikoa pentsatzen diren bezala, IAren azpiegitura ere ikuspegi publiko eta komunal batetik landu beharko litzateke. Hor kooperatibek, gizarte mugimenduek eta egitura komunalek ere badute lekua. Izan ere, teknologia bera baliatu daiteke burujabetza handiagoa eraikitzeko, softwarea instalatzen laguntzeko edo komunitateek beren zerbitzariak eta erabilera propioak antolatzeko.

10. Itxiera-idea

Xabier Barandiaranen ekarpenaren muina honetan laburbil daiteke: adimen artifiziala ez da modaz pasatuko den tresna neutro bat, ezta Estatu Batuetako lau enpresen produktu soila ere. Gizadiaren ezagutza kolektiboaren gainean eraikitako azpiegitura berri bat da, eta horregatik, haren inguruko galderak ezin dira teknikoak bakarrik izan. Boterea, gobernantza, erabakia, demokratizazioa eta burujabetza daude jokoan.

Bere ikuspegitik, benetako auzia ez da IA erabili ala ez erabakitzea. Auzi nagusia da zein adimen artifizial mota nahi dugun, nork kontrolatuko duen, zer markotan erabiliko dugun eta nola bermatuko dugun gure hizkuntza, gure kultura eta gure erabaki kolektiboak ez direla kanpoko azpiegitura pribatu baten menpe geldituko. Zentzu horretan, burujabetza teknologikoa ez da luxu bat, baizik eta etorkizun demokratikoaren baldintza bat.